

Alfred Adelman, "Den siste mohikanen" i Rickul Ingegerd Lindström

Alfred Adelman, eller som någon döpte honom till för några år sedan, "Den siste mohikanen", är en av de få nu levande estlandssvenskarna i Rickul som överlevde och kom tillbaka från kriget. Han blev kvar i Estland under hela ockupationen och lever idag sitt liv i Höbring på gården Oamusa.

Alfred föddes den 30 december 1914 på gården Matsas i Rosta by, och fyller alltså snart 90 år. Han var nummer tre av 10 syskon. De var fem bröder och fem systrar. Egentligen var de 12 syskon, men två dog i tidig ålder. Fadern var jordbrukare.

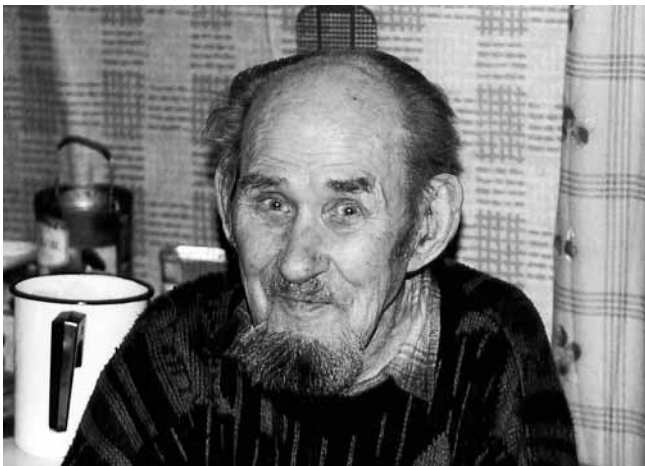
När ryssarna tog över Estland 1940 var Alfred 26 år och i farozonen för att bli mobiliserad. 1941 bestämde ryssarna att alla hästar skulle mobiliseras och de beställde fram alla hästar i området för att de skulle skickas ut till kriget. Många rickulbor struntade i att lämna in sina hästar, eftersom det var mitt i vårsådden, men en del vågade inte trotsa ordern och en del tvingades till det. Därför var det också nödvändigt att man fick några män som transporterade hästarna till Ryssland, som var slutdestinationen för dem. Hästarna behövdes i kriget. Så blev det så att Alfred tvångsmobiliserades och den 22 juni 1941 fick han rycka in i den ryska armén som hästskötare. Han följde med hästarna runt i Estland och till sist lämnade han dem på stationen i Kerro, nära den lettiska gränsen, varifrån de skulle transporteras till Ryssland. När Alfred kom tillbaka till Hapsal fanns det fler hästar där som skulle transporteras vidare. Med ett löfte om att slippa delta ytterligare i kriget antog Alfred utmaningen att åter följa med hästarna på tåget till nya krigsskådeplatser. På dessa resor hade han sällskap av en annan estlandssvensk, Andreas Brunberg från Milbackgården i Roslep. När de avlämnat hästarna reste de tillbaka till Tallinn. Där fick de höra att tyskarna hade sprängt bron över till Ryssland vid Narva och de beslöt sig för att åka dit för att se om det var sant. Flera andra ester och estlandssvenskar, som de fick kontakt med, varnade dem för att resa tillbaka mot Narva.

Deras ungdomliga nyfikenhet och kanske dumdristighet fick dem att bortse från alla varningar och de medverkade vid en ny transport av hästar som skulle in i Ryssland. När de väl kom till Narva fick de se att bron inte alls var sprängd. De blev tvungna att fortsätta över den och in i Ryssland med sina hästar. Det tyska flyget började bomba tåget från luften och flera av hästarna dog. Alfred och hans kamrat kopplade av sista vagnen på tåget, där de flesta hästarna som dött varit, och åkte sedan vidare.

Efter att ha avlämnat hästarna vid en ny station trodde Alfred att de skulle få åka hem igen så som de var lovade. Men detta löfte var lika tomt som deras magar. De blev, tillsammans med många ester, mobiliserade i den ryska armén. Under den första tiden fick de göra militära övningar och drillades för krig. Kriget pågick för fullt och tyskarna fanns redan i Ryssland. Efter ett tag deserterade nästan hela den estniska hären och gick över till tyskarna. Efter detta litade inte ryssarna på de få kvarvarande i den estniska bataljonen, där bland annat Alfred och Andreas ingick. Detta gjorde att de skickades till en arbetsbataljon. Som första projekt fick de bygga ett flygfält. Nästa anhalt blev Dinafloden, som rinner ut i Vita havet, där de fick bygga broar och en hamnkanal. Efter detta blev de skickade vidare till Archangelsk. Under resan dit dog Andreas Brunberg av svält, eller rättare sagt av de följsjukdomar som kom av svälten. Med den mat-hållning man hade var det kanske mer överraskande att många trots allt klarade sig.

I Archangelsk blev de också satta att arbeta. Detta skedde på vintern 1942. Det var kallt ute, en morgon var det minus 52 grader. När Alfred berättar om den tiden blir han alldeles tårögd och har svårt att hålla rösten stadig. Jag anar att förhållandena var så svåra att det än idag är svårt för honom att tänka på det. Han fortsätter med att berätta att de ibland fick gå nattskift också, men ofta stod de då vid elden för att kunna hålla sig varma. Det gick inte att göra något arbete i den kylan. Det var också ont om mat, de fick sig tilldelat cirka 400 gram bröd per dag. Brödet smakade just inget och inte heller mättade det. De var uthungrade och trötta och kylan krävde mycket energi som de inte hade. En gång om dagen fick de en soppa, mjölsoppa, som egentligen bara var varmt vatten med lite mjöl i. Inget för en hårt arbetade man i den kylan.

Riktig tobak fanns naturligtvis inte att få tag i och man använde tobakspantans skaft för att mala ner och

Alfred Adelman våren 2004.

Foto: Ingegerd Lindström

rulla in i blad och röka. Man kallade dessa cigaretter för "mahorka".

"De smakade inget vidare", säger Alfred med en rysning. "Den riktiga tobaken tog höjdarna själva, vi fick hålla till godo med mahorkan."

Under tiden i Archangelsk bodde de trots allt i hus som kunde värmas upp något så när. En del av manarna som inte var arbetsföra, eller inte hade några egna skor att sätta på sig, fick vara hemma på dagarna och elda och hålla huset varmt. Under den här tiden var det många som fick tyfus men Alfred klarade sig från det.

Efter att ha varit i Archangelsk väntade ett rent helvete på den estniska bataljonen, slaget vid Velikije Luki.

När jag frågar Alfred om hans värsta minne från kriget säger han utan att tveka:

"Slaget vid Velikije Luki. Det var hemskt, många män dog där och själv blev jag skadad av en kula i benet".

Han hamnade på sjukhus och trots att sjukhuset var civilt var det överfullt av sårade från kriget. Efter sjukhustiden blev han skickad till Sibirien ett tag för rehabilitering innan han åter skickades tillbaka till kriget i Velikije Luki.

Han berättar några minnen därifrån:

"En dag var jag och en soldat till beordrade att närma oss ett hus. Vi hade fått order om att när vi närmade oss hus med folk i skulle vi ropa – 'vän eller fiende, är ni vårt folk?' Så gjorde vi också denna gång. Min medsoldat stack upp huvudet i fönstret och ropade – 'vän eller fiende' – och då small det. Jag stod tryckt mot väggen och såg hans huvud sprängas i bitar och jag rusade runt hörnet för att gömma mig. Då sprang jag rakt på en tysk som satt gömd i en cementring. Han siktade på mig med sitt gevär men jag hann först. Han försvann ner i ringen."

Här kommer tårarna igen och jag vill inte pressa honom mer. Efter en stunds eftertanke berättar han ett annat minne från Velikije Luki.

"En gång blev jag inlagd i ett hus där det visade sig att hela övervåningen var full av tyskar. Det brann i mellanväggarna i huset och där var tyskarna på ena sidan och branden på den andra. Inga bra alternativ att välja mellan. En soldat försökte ta sig rakt genom väggen men blev skjuten i armen. Då kom tyskarna ner från övervåningen och det visade sig att de inte hade någon ammunition kvar utan de hotade oss med bajonetter. Många sårades av dessa bajonetter men jag klarade mig."

Här småskrattar Alfred och ruskar på huvudet.

"Det var ju dumt att springa omkring med dessa bajonetter, men krig är ju dumt!"

Det var många hårda strider i Velikije Luki. Det var flera estlandssvenskar med i slaget och merparten av dem dog där. Som tack för att han deltagit i slaget

fick Alfred en medalj av ryssarna, vilket alla som sårats där fick.

1943 mobiliserades de estniska bataljonerna som fanns kvar i Ryssland. Det var två bataljoner och den ena kom till Kamarslov och den andra, som Alfred var i, kom till en annan plats i Ryssland, vilken han inte idag kan komma ihåg namnet på. Senare under 1943 kom de tillbaka till Estland. Alfred hamnade på Ösel. Under slaget på Ösel var Alfred i Kurresaar. Från Kurresaar blev han kallad ut till ett ställe där man tog emot mat från fastlandet och delade ut den till de stridande soldaterna. Där fick han gå vakt och arbeta i ladorna med att lasta av den mat som kom och även hämta mat. När slaget om Ösel var över hamnade Alfred först i Tallinn men blev snart skickad till Kurland. Där deltog han i nya strider men klarade sig även denna gång utan att skadas. I Kurland var det hårda strider, men även här avgick ryssarna med segern och tyskarna gav sig i maj 1944.

På våren 1944 slutade kriget i Estland. Ryssarna hade segrat och Alfred och hans bataljon fick gå till fots från Kurland till Klooga, en sträcka på cirka 100 kilometer. Där fick de stanna till december 1944 och den 28 december, två dagar före sin trettionde födelsedag, blev Alfred fri att åka hem igen. Han fick åka tåg från Klooga till Hapsal och därifrån tog han sig hem till sitt barndomshem i Rosta. När han kom hem fanns det nästan inga estlandssvenskar kvar i byarna i Rickul. Alla hade flytt utom Sven Tennisberg och

Alfred med hustru Leida och dottern Hilma.

dennes syster och faster. Alfred hade hört rykten när han var på Ösel om att estlandssvenskarna hade fått resa till Sverige och att en del hade flytt, så det kom inte helt som en överraskning. Men han visste inte vart hans syskon hade tagit vägen, han hade inga adresser eller någon möjlighet att kontakta dem. Inte förrän i slutet av 1960-talet kunde syskonen komma över till Estland för att träffa Alfred. De fick inte tillåtelse att resa ut till Rickul men Alfred fick resa in till Tallinn där de kunde träffas.

Nu bodde rysk-estniska familjer i nästan alla hus där det tidigare bott estlandssvenskar. Även i Alfreds barndomshem bodde en rysk-estnisk familj men de flyttade till Norrby när Alfred återvände. Där bodde han ensam i en vinter med två kor och fem får. Djuren hade han fått tillbaka när han kom hem. På våren sökte han efter hö till djuren och träffade då en familj som bodde i Söderby. Familjen hade hö och dessutom en dotter, Leida, och för att göra en lång historia kort fick Alfred både hö och en fru.

Alfred och Leida flyttade in i den tomma granngården Järve, där familjen Granback bott. Där bodde de en tid. De fick sin dotter Hilma där. När kolchoserna bildades vägrade Alfred att arbeta där och fick istället arbeta på vägen.

I trakten fanns en skogvaktare som blev straffad och fråntagen sitt arbete för att han inte kraftfullt nog ingripit när det kom fram att skogsbröderna gömt sig i den skog som han var satt att vakta. Han fick också bära skulden för att en rysk indrivare blev mördad i "hans" skog av tre vallpojkar. När skogvaktaren fick sluta fick Alfred hans tjänst. I 27 år var han skogvaktare och familjen bodde då i skogvaktarbostaden i Stenkull.

Tiden under sovjetunionens styre var en hård tid. Gränserna var stängda och man fick inte röra sig fritt i

Alfred som skogvaktare.

Alfreds hus på Oamusa i Höbring.

området. Det var inte tillåtet att gå ner till stranden och man var alltid tvungen att bära sitt pass med sig. Utan pass vid en kontroll blev man intagen för förhör. En gång när dottern kontrollerades när hon kom hem från skolan visade det sig att hennes pass gått ut och hon fick då betala böter för detta. Under Stalins tid var det hård kontroll men efter hans död luckrades det upp mer och mer.

Alfred och Leida skildes 1967 och Alfred flyttade till huset i Höbring där han bor än idag. Han drabbades av en hjärnblödning 1962 men fortsatte ändå att arbeta ända fram till pensionen. Idag har Alfred svårt att röra sig. För det mesta ligger han i sängen och tittar på TV eller lyssnar på radion. Även om kroppen är trött och sliten efter ett hårt liv är intellektet klart och hans humor finns kvar trots allt han har gått igenom. Med glimten i ögat svarar han på min fråga om det är bättre idag än under den sovjetiska tiden.

"Det var bättre förr. Då fick jag gå före i köerna och pensionen räckte till mycket mer än idag. Jag var ju veteran från kriget. Och vodkan kostade bara fyra och tjugofem!"

Men tänk, jag tror inte alls på honom när han säger detta. För bakom orden finns en glimt i ögat som säger att han driver med mig. Alfred Adelman njuter av att återigen få träffa återvändande estlandssvenskar och få höra svenska talas igen. Sitt eget svenska språk har han vårdat och bevarat under hela denna tid genom att illegalt lyssna på svenska sändningar på radion. Han är en man med många rävar bakom öronen och jag är mycket glad över att jag har fått möjlighet att lära känna honom under de senaste 12 åren.